

Atkamkul SAMADOV,
SamDU Falsafa va milliy g'oya kafedrasini professori (DSc)

SamDU dotsenti X.Djo'raqulov taqrizi asosida

SHAXSDA ESTETIK IDEALNI SHAKLLANTIRISHNING KONSTRUKTIV, KOGNITIV JIHLARI

Annotatsiya

Ushbu maqolada shaxs estetik idealining shakllanishida axloq, san'at va sportning birligi va uni konstruktiv ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Shaxs, ideal, estetik ideal, axloqiy ideal, estetik ong, sport, sog'lomlashtirish estetikasi, san'at, badiiy ijod.

CONSTRUCTIVE, COGNITIVE ASPECTS OF FORMATION OF A HUMAN AESTHETIC IDEAL

Annotation

In this article, the unity of morality, art and sports in the formation of the aesthetic ideal of a person is a constructive change.

Key words: Personality, ideal, aesthetic, moral ideal, aesthetic consciousness, sports, aesthetics of healthy creation, art, artistic creativity.

КОНСТРУКТИВНЫЕ, КОГНИТИВНЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ИДЕАЛА ЧЕЛОВЕКА

Аннотация

В данной статье единство нравственности, искусства и спорта в формировании эстетического идеала человека является конструктивным изменением.

Ключевые слова: Личность, идеал, эстетический, нравственный идеал, эстетическое сознание, спорт, эстетика здорового творчества, искусство, художественное творчество.

Kirish. Jamiyatning ijtimoiy taraqqiyot jarayonlari xilma-xil ko'rinishlarda, taraqqiyot va tanazzul ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Taraqqiyotni natijasi bo'lgan ijtimoiy-falsafiy qarashlar, diniy aqidalar va turli ilm-fan yutuqlari qatorida shaxs axloqiy va estetik idealning bir butun obrazi, zamonga xos badiiy talqini yaratilgan. Bunga parallel ravishda shaxs madaniyati o'zining estetik qiyofasini hayotning real voqea-hodisalari va estetik tafakkur shakllanishida namoyon qilib boraveradi. Chunki inson ma'naviyati rivojlanib borar ekan, "o'z falsafiy asosiga ega bo'lmagan yoki undan ajralgan g'oya va mafkura ijtimoiy hayotda muhim ahamiyat kasb etmasligi, hatto inson hamda jamiyat taraqqiyotiga" [1] yangicha ko'rinishni olib kelmasligi tabiiy holdir.

Har bir davrning ijtimoiy-mafkuraviy, ma'rifiy targ'iboti natijasi o'laroq provard maqsad – shaxsni bir butun obrazi yaratilib, eng avvalo u nazariy shaklda model, ideal va ong shakllariga ko'chib o'tadi. Shakllanib borayotgan shaxs ongida normativ, huquqiy va go'zallik mezonlari yaratilib, bu o'z zamoni san'at asarlarini yaralishiga turki bo'ladi. Yaratuvchanlik, ijodkorlik va estetik ishlab chiqarish shaxs estetik ongini produktiv, mahsuldorligini bildiradi. Estetik ong – inson ongining qadriyatli qatlamini tashkil etib, estetik ideal tomonidan baholanadigan real voqelikni in'ikosidir. Har qanday zamonda ham inson badiiy-estetik ideallari ko'pchilik tomonidan qabul qilingan ma'nolariga, biror madaniy narsaning eng oliy darajasi, insonning borliqqa bo'lgan munosabatining takomil darajasiga, olamni estetik o'zlashtirishni sifatini belgilash uchun olingan alohida bir qolip, me'yor ma'nolariga daxldor bo'lgan. Har bir davrda tarbiyalangan shaxsning axloqiy va estetik mazmundagi nazariy qarashlari, yuksak ma'nodagi tushunchalari, go'zallikka doir tamoyillari majud bo'ladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Faylasuf I.Kantning fikricha, estetik ideal insoniyatning eng yuqori va mukammal darajaga erishgan ko'rinishi bo'lib, individ va jamiyat o'rtasidagi qarama-qarshiliklarning chegarasi sanaladi. Estetik ideal – estetik bahoning yuksak talabi darajasi bo'lib, ongli yoki ongsiz tarzda u yoki bu narsaning estetik ideali bilan qiyosini bildiradi. Estetik ideal estetik munosabatning shunday turi bo'lib, u bir tomondan estetik did, ikkinchi tomondan estetik qarash orasidagi kategoriyadir. Ko'plab tadqiqotlarda bu mavzu "badiiy-estetik ideal", "ma'naviy-estetik ideal", "etnoestetik ideal" tarzida uchraydi. Xususan, S.Agzamxodjayevaning fikricha, "Badiiy-

estetik ideal ijtimoiy borliqni, insonning badiiy, ma'naviy-ruhiy hayotini go'zallashtirishga, nafosat qonunlariga muvofiq uni takomillashtirishga qaratilgan ijtimoiy ong shaklidir" [2].

Insonning xayoliy, badiiy ijodi, fantaziyasi ma'lum obrazli dunyoqarashga asoslanadi. Bu jarayonni badiiy jarayon yoki estetik jarayon deb nomlash mumkin. Bizning ushbu maqolamizda "estetik ideal" tarzida olib va shu kategoriyaning falsafiy mushohada qilishni maqsad qilib oldik.

Idealning san'atdagi muammosiga XIX asrdan boshlab e'tibor berila boshlagan. V.Blenskiy va N.Chyerneshveskiylar san'at va real hayot, ideal va turmush o'rtasidagi munosabatlarni ochib berishgan. Blenskiyning fikricha, "ideal reallikda yashiringan bo'ladi; ular fantaziyaning dabdurdustdan chiqargan o'yinlari emas, to'qima ham emas, xayol ham emas, ayni damda ideal haqiqatni inkor qilmaydigan, aql bilan hal qilingan va fantaziya bilan o'ylab topilgan u yoki bu narsaning mumkinlik ko'rinishidir" [3].

Falsafiy-badiiy tadqiqotlarda adabiyot va san'atdagi estetik ideal masalasiga bo'lgan qiziqish o'tgan asrning 60-80 yillarida kuchaygan. Bu boradagi ilk tadqiqotlardan biri N.Geya va V.Piskunovalarga tegishli. Ular bir necha tadqiqotlari orqali mazkur masalaning mohiyatini ochishga harakat qilganlar. Jumladan ularning fikrlarni farqlashicha, "ba'zilar ideal voqelikni o'zi yaratadi deb hisoblasalar, boshqalar idealni yaratuvchilari rassomlardir, degan fikrga kelishgan. Shu sohani tadqiqotchilaridan V.Kovarin esa estetik idealni jamiyatning tarixiy harakatlari natijasida yuksak ma'naviy va har tomonlama rivojlangan jamiyatning shaxs xususidagi tarixiy tushunchasi sifatida gavdalandiradi. Estetik ideal borliqni tasvirlashning xarakteriga ta'sir o'tkazadi va ijobiy qaxramon obrazida izohini topadi. San'at tabiiy hodisalardan ko'ra aniqroq ideallarni namoyon qila oladi. Binobarin, "tabiatning biror-bir ijodi ilohiy ideallarni san'atchalik gavdalandira olmaydi, shunday ekan, ma'naviylik tabiat mahsulidan ustuvordir [4]".

Tadqiqot metodologiyasi. San'atning bir ko'rinishi bo'lgan badiiy ijod yutuqlari, unda aks etadigan estetik voqelik, ideallashtirish jarayonlari aynan estetik idealning shakllanish muhitini beradi. Yaratilayotgan badiiy ijod mahsuli davr talabi va estetik ideal talablari asosida uyg'unlashib boradi. Estetik ideal va uning mantiqiy izchilligini targ'ib qiladigan kuch, dinamik mohiyat sifatida maydonga chiqadigan badiiy g'oyalar tizimi alohida shakllangan bo'ladi. "Natijada yangicha badiiy-estetik

shakl va mazmun kasb etayotgan adib ijodi o'zgacha falsafiy me'yorlar doirasida, real voqelikni talqin qilish barobarida, noreal voqelik bilan ham aloqaga kirishdi, alal-oqibat bu holat, ya'ni olam va odam hayotiga xos haqiqat va uydirma, adolat va nohaqlik, sadoqat va xiyonat, tantilik va nomardlik kabi estetik tushunchalarning noma'lum qirralarini kashf etish ko'nikmasini zaruratga aylantiradi" [5].

Keyingi paytlarda xorijda va mamlakatimizda estetik idealning milliy, umuminsoniy va etnoestetik jihatlarini bo'yicha ilmiy izlanishlar davom etmoqda. Xususan, etnomadaniyatning estetik xususiyati borasida olib borilgan tadqiqotlardan biri O.Nishonovaga tegishli bo'lib, unda milliy etnomadaniyat va unda estetik idealni tarixiy-madaniy rivojlanishining innovatsion va transformatsion o'zgarishlarga uchraganini ko'rish mumkin. Olimaning fikricha, "...etnomadaniyatning ma'naviy-estetik idealning shakllanishiga ta'sirini uchta pog'onada qarash mumkin: I. Etnoestetik ideal; II. Milliy estetik ideal; III. Umuminsoniy estetik ideal [6]. Ushbu tadqiqot birinchidan, qariyb o'zbek milliy-etnik etnomadaniyatini tadqiq etishga qaratilgan bo'lib, unda umuminsoniy estetik ideal haqida juda kam tahlil uchraydi. Ikkinchidan, etnomadaniyatning estetik idealni shakllanishiga katta ta'siri katta, lekin bu ta'sir natijasida estetik ideal faqat uchta ko'rinishda shakllanmaydi. Bu tavsif qadriyatlarining tarkibiy tuzilishiga o'xshab qolgan. Xalq etnomadaniyati asarlar davomida shakllanib, turli etnik, milliy va ayni paytda sivilizatsiya yutuqlarini o'zida jamlab borishini unutmashlik kerak.

Etnoestetik idealni o'zi milliy-etnik estetik idealdir. Uni alohida "Milliy estetik ideal etnos yoki millat badiiy-estetik olamining kvintessensiyasidir" ko'rinishida ta'rif berish maqsadga muvofiq emas deb hisoblaymiz. Estetik ongning unsurlari, estetik nazariyatlar, badiiy-estetik voqelik bu – umuminsoniy darajadagi qadriyatlar, ideallarda ham uchraydigan jihatlardan hisoblanadi. Olimani tadqiqotida ikki bir-birini inkor etadigan fikr uchraydi. Masalan, milliy estetik ideal to'liq milliy obrazlarda (masalan, Alpomidan titil millat bo'lgan o'zbeklarning milliy qahramoni, milliy idealidir.) uchraydi, deyilsa, yana shu joyda "...estetik ideal qahramonlar obrazidagina emas, balki ijodda, san'atkorlar yaratgan asarlarda, xalq etnomadaniyatidan joy olgan artefaktlarda, badiiy-estetik qadriyatlarda ham namoyon bo'ladi. Yuksak mahorat va estetik did bilan yaratilgan, ezgu, oliyjanob g'oyalari bilan sug'orilgan, hayot murakkabliklarini ro'y-rost tasvirlagan, kuylagan durdona asarlar shunday ideal bo'lib ko'rinadi [6], deyilgan.

Aslida ideal tushunchasining klassifikatsiyasini amalga oshirganda hech bir ilmiy jamoa bir nuqtai-nazar yoki bir xil qarashga erisha olmagan. Chunki ideal individual, ijtimoiy, ma'naviy, milliy va etnomadaniy ko'rinishlari yangilik sifatida talqin etilmoqda. Estetik idealni o'rganishda uning shaxsga, jamiyatga, ijtimoiy taraqqiyotga ta'siri va aks ta'sirini unutmashlik darkor. Tarixiy taraqqiyot davomida insonning dunyoqarashi o'zgarib, rivojlanib boradi va bunga mos ravishda insonning ehtiyojlari, didi va kompleks ongi shakllanadi. Ana shu xususiyatni esdan chiqarish bu boradagi tadqiqotlarda yangilish fikrlarini keltirib chiqaradi

Shunday ekan, har bir shaxs jamiyatning ijtimoiy hayotini belgilaydigan, inson uchun xizmat qiladigan axloqiy-estetik idealga asoslanib, yangicha zavqiy munosabatlarni shakllantirib boradi. Mana shu jarayonda shaxsning estetik ongi va madaniyatini yuksak ma'naviyat bilan boyitish, insonparvarlikni kamol toptiradigan zavqli hayotni barpo etish zaruriyati vujudga keladi. Unda inson o'z qalbi va shuuriga madaniyat va ma'naviyat, axloq va odob, ezgulik va komillik tushunchalarini singdirib boradi. Bu tushunchalarni zavqiy tomonga yo'naltirilishi, ularni inson hissiy-emotsional qabul qilishi bevosita shaxsni estetik madaniyat tomon yetaklaydi. Ayni paytda, "estetik madaniyatning jamiyatdagi shakllanish jarayonini o'rganilishi muayyan qarashlarda xilma-xil ko'rinish olib voqelikning estetik manzarasini namoyon etadi" [7].

Tahlil va natijalar. Badiiy ijod vakilining estetik ideali, badiiy mahorati va individual uslubi bilan bir qatorda, ratsionallik va tafakkur imkoniyatlarini doimiy ravishda uyg'un qo'llash, badiiy did va intellektual saviyani muntazam o'stira borishi orqali shakllangan kuzatiladi. Ular ijtimoiy-falsafiy, badiiy-estetik va

axloqiy kategoriyalarni o'rganish, talqin qilish natijasida olam va odam yagonaligining dialektik asoslarini angelaydi, tahlil qiladi.

Bundan ko'rinadiki, badiiy ijodkor, go'zal insonparvarlik xislatini estetik ideali markaziga qo'ygan holda, umuminsoniy g'oyalarning tub ildiziga yaqinlashadi. Moddiy va ma'naviy dunyoda uzluksiz davom etadigan o'zaro to'qnashuvlar, qarama-qarshiliklar zamiridagi asosiy mantiqiy izchillik nimadan iborat ekanini yanada teran anglashga erishadi. Eng muhimi ijodkor badiiy to'qimalar, obrazlar orqali avvalo, birinchidan, ezgulik bilan yovuzlik o'rtasidagi uzluksiz, intihosiz, oshkoraviy va pinhoniy kurash; ikkinchidan, adolat va adolatsizlik, e'tiqod va beqarorlik, vijdon va vijdotsizlik, fidoyilik va xudbinlik kabi qutbiylikni namoyon etadigan qarama-qarshilik motivlari izchilligini asoslaydi.

Estetik idealni shakllantiradigan omillar, o'z navbatida badiiy madaniyat, san'atning ijtimoiy, individual ongga aks etishi, sportning institutsionlashishi, turmush tarzida valeologik, estetoterapiy amaliyot shakllarini paydo bo'lishi tufayli shaxs estetik idealini immanent xususiyati tizimlashadi. Badiiy-estetik, valeo-estetik voqelik insonning ideal obraziga nisbatan ekstravert (tashqi) va ayni paytda intravert (ichki) sifatlariga ta'sirlashadi. Estetik ideal ichki, murakkab tizimli bo'lib, uni quyidagicha keltirish:

Badiiy-estetik ong va tafakkur;

Estetik ong unsurlari va perseptiv idrok;

Borliqni estetik o'zlashtirish va nafislik;

Etnoestetik va umuminsoniy qadriyatlar;

Ijodkorlik tuyg'usi va qadriyatlar yaratuvchanligi;

Shaxsda mutoalaga ishtiyok – ijodiy faoliyat bilan

shug'ullanish;

Mehnatga estetik munosabat – poklanish-forig'lanish;

Ma'naviy-axloqiy hayot, tarbiyaviy-kommunikativ fazilatlarini go'zallashtirish istagi;

Shaxs valeologik-sog'lomlashtirish estetikasiga intilish;

Sport, harakat – jisimiy-aqliy go'zallikka intilish.

Shuni aytishimiz zarurki, estetik idealning ichki tizimi, uning funksional xususiyatlarini sub'yekti va ob'yekti, badiiy ijod turi, tadqiqotning konsepsiyasi nuqtai nazaridan ham kelib chiqib belgilash mumkin. Shuning uchun har bir estetik faoliyatning o'ziga xos funksiyalari mavjud bo'lib, ularning ijtimoiy hayotda namoyon bo'lishi ham har xildir. Shaxsga nisbatan aytilganda estetik ideal aniq obraz sifatida, barkamol inson sifatida yaxlit maqsadga erishilmaydi. Chunki yuqoridagi ichki tizim yoki tadqiqot davomida chiqarilgan xulosalarga ko'ra, shaxs ongida yaxlit aks ettirish mumkin bo'lgan ideal aynan axloqiy-estetik ideal bo'lishi mumkin. Ularni alohida olib o'rganish avvalo insonning individual, ijtimoiy, shaxsiy qadriyatlarini majburan ikkiga bo'lishga o'xshaydi.

Ijtimoiy ongning bir shakli bo'lgan estetik ong borliqni, voqelikni estetiklik me'yor va mezonlar orqali anglash, idrok etish ifodasidir. "Inson borliqni nafasot qonunlariga rioya qilgan holda angelaydi... Nafosat qonunlariga rioya etish, ya'ni yaratish qobiliyati inson faoliyatining mohiyat va mazmunini tashkil etadi. Shuning uchun insonning har qanday faoliyatida estetik manba mavjud: inson o'z faoliyati davomida moddiyat bilan birga ma'naviyatga shodlik - sevinch, orzu umid, erk-ozodlik tuyg'ulariga suyanib yashaydi, moddiy samaralar bilan birga o'zi va boshqalar faoliyatining nafasot mezonlari bilan o'lchanadigan ijtimoiy baholanishiga harakat qiladi" [8].

Estetik ideal ushbu nafasot qonunlariga tayanar ekan, borliqni go'zallik mezonlari orqali takomillashtirishga intiladi. U shunchaki ifoda, tasvir emas, hatto rang-barang asarlar, ifodalar va tasvirlar ham ideal bo'lavermaydi, aks holda har qanday badiiy-estetik qadriyat idealga aylantirilgan bo'lardi. Ideal mavjud voqeliklar ichidan eng yuksagini, eng yetugini, eng go'zalini tanlab oladi, ya'ni badiiy-estetik tip yaratadi.

Leonardo da Vinchi beqiyos iqtidor sohibi bo'lishiga qaramay birorta ham asarini nihoyasiga yetkazmagan. Nima uni bir suratdan ikkinchi suratga, bir sohadan ikkinchi sohaga o'tib, orom bilmay, lekin boshlagan asarlarini tugatmay yashashga, tinmay izlanishga majbur etgan? Uning qalbida qandaydir sir, ma'naviy-ruhiy kuch mudom yetuklik, komillik izlashga, ushbu idealga yeta olmaslikni angalgan zahoti boshqa ideal izlashga majbur qilganga o'xshaydi [9].

Estetik ideal shaxsning ma'naviy hayotiga go'zallik, estetik tasavvur va qarashlar, eng muhimi estetik tajriba, ya'ni madaniy-ijodiy jarayon orqali ta'sir etadi. Estetik tajriba badiiy-ijodiy izlanishlar demakdir. Olim fikrlarini, kashfiyotini ijtimoiy muhokamaga qo'yayotganida o'zining badiiy-emotsional tuyg'ularidan tug'ilgan fikrlarini mantiq talablariga muvofiq jilovlashga majbur, san'atkorda esa emotsional tuyg'ular ifodasi muhokamaga qo'yiladi. S.S.Agzamxodjayevaning fikricha, "...ijodkor shaxs, san'atkor o'zining badiiy-estetik qarashlarini qanchalik ehtiros, tuyg'u, o'y bilan ifoda eta olsa, u tomoshabin qalbiga shunchalik tez, shiddat bilan kira oladi. Shaxs ma'naviyatidagi bunday ziddiyatlar, qarama-qarshi talqinlar mutlaq beiz ketmaydi. Olim ham, san'atkor ham boshqalar uchun ideal bo'lgudek obraz, stil, fikr yaratadigan shaxslardir"[10].

Estetik ideal jamiyat va shaxsga nisbatan ijtimoiy-ma'naviy borliqni go'zallashtiruvchi, ma'lum g'oyaviy qarashlar bilan uyg'unlashtiruvchi, integratsiyalashtiruvchi hamda inson uchun zarur badiiy-estetik qadriyatlarini qaror toptiruvchi vazifasini bajaradi.

Ushbu vazifalarni quyidagicha belgilash mumkin: 1) ontologik funksiyasi – ma'naviy borliqning mukammal estetik shaklini tashkil qilishi va namoyon bo'lishi; 2) gnoseologik funksiyasi – olamni estetik bilish – taraqqiyot yo'llarini anglash; 3) evristik funksiyasi – ma'naviy borliqni qayta yangi ekoetik va ekoestetik usullar va vositalar orqali kashf etishi; 4) aksiologik funksiyasi – estetik qadriyatlarni yaratish va maqomini mustahkamlashi; 5) praktsiologik funksiyasi – madaniy-ijodiy faoliyat bilan shug'ullanishni yo'naltiradi (san'at, sport, ilmiy ijod, badiiy ijod); 6) metodologik funksiyasi – estetik faoliyat usul va vositalarini, yo'llarini ko'rsatishi; 7) pedagogik-valeologik funksiyasi – tarbiyaviy-kommunikativ, sog'lomlashtiruvchi vazifalarni bajarilishi.

Xulosa va takliflar. Xulosa Yuqoridagi tizimlashtirish va funksional ahamiyatini belgilash natijasida estetik idealning bir

butun ta'rifi yuzaga kelishi muqarardir. Buni quyidagicha belgilash mumkin. Estetik ideal – shaxsning real voqelikni badiiy-estetik, valeo-estetik o'zlashtirishidagi eng yuqori darajaga erishgan yutug'i bo'lib, u o'zida shaxs va jamiyat taraqqiyoti o'rtasidagi qarama-qarshiliklarning chegarasini o'zida aks ettiruvchi, individual tarzda hissiy-emotsional, ijtimoiy tarzda katarsis-forig'lanish holatni aks ettiruvchi tushunchadir. Shaxsning ichki dunyosida, uning ongida bu holat umumiylik va alohidalik, butunlik va bo'lak va hokozolar o'rtasidagi chegara sifatida tasvirlanadi. Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib, quyidagi xulosalarga o'tamiz.

Birinchidan, estetik ideal kelib chiqishiga ko'ra individual, ta'sir doirasiga ko'ra ijtimoiy, tamoyillariga ko'ra imperativdir. Uning badiiy ijodiyotdan falsafiy tadqiqotga o'tib borishi badiiy adabiyotning falsafiy masalalar ko'pligidan dalolat beradi. Ideal ma'lum ma'noda ijodkorning o'z istagi yoki ma'lum bir jamiyatning istaklari ifodasi bo'lishi ham mumkin;

ikkinchidan, inson tafakkurida estetik idealni yaratishda ko'proq ijobiy xislatlarga urg'u berilsa, buning aksi bo'lgan salbiy xislatlar orqali ham o'z idealining qiyofasi aslida qanday bo'lishi kerak degan savolga javob beradi;

uchinchidan, biror bir davr ideali bo'lgan badiiy obraz ma'lum bir muddatdan keyin o'z vazifasini o'tab, uning o'rniga boshqa bir ideal badiiy adabiyot maydonida paydo bo'lishi mumkin;

to'rtinchidan, estetik olimlar o'z ijodlarida ma'lum bir badiiy-estetik ideali yangi davr kishisining didi, saviyasiga mos tarzda boshqacha ko'rinishida shakllantirishi mumkin. Bu holatda ijodiyot yutuqlarida idealning xarakteri, tashqi ko'rinishi, nutqidagi o'ziga xosliklar ijodkor asarida juz'iy o'zgarish yoki qo'shimchalar orqali namoyon bo'ladi. Ana shunday holat estetik ideal transformatsiyasi deb ataladi.

ADABIYOTLAR

1. Mamashokirov S., Tog'ayev SH. Erkin va farovon hayot qurulishining g'oyaviy-mafkuraviy masalalari. -Toshkent:: Ma'naviyat, 2007, -25 b.
2. Agzamxodjayeva S. Ijtimoiy ideal va ma'naviy hayot. –Toshkent: Falsafa va huquq inst. nashr., 2007. -189 b.
3. Aleksandrova S.V. Problema ideala v russkoy literature, kritike, publitsistike pervoy polovine XX veka. Avtoref . dis.. d-ra filol. nauk. –Moskva, 2005. –S. 41.
4. Gegel V. San'at falsafasi yoxud ijod falsafasi.G'G' faylasuf.uzG' tarjimon D.Tojialiyev.
5. Dilmurodova N. Estetik ideal va badiiy g'oya.G'G'SHarq yulduzi. 28.12 2016
6. Nishanova O.D. O'zbek etnomadaniyatining estetik mohiyati va funksiyalari. Fal.fan.dok-r. diss. Toshkent, 2016, 77-bet.
7. G'aybullayev O. SHaxs estetik madaniyatini shakllanish va rivojlanish muammolari. Toshkent. fal.fan.doktor. diss. 2011, 14-bet.
8. Umarov E. Estetika (nafosatshunoslik). - T.: "O'zbekiston", 1995. - 77 b.
9. Jizneopisaniye velikix xudojnikov. – M.: 1995. – S.12.
10. Agzamxodjayeva S.S. Ijtimoiy ideal va ma'naviy hayot.Toshkent, Falsafa va huquq nashriyoti, 2007,127 bet